

Pollen en macroresten in laatmiddeleeuwse grachten te Gistel-Kasteelstraat

BIAXiaal

RAPPORTNUMMER

1255

DATUM

APRIL 2020

AUTEUR

W. VAN DER MEER

Colofon

Titel:

BIAXiaal 1255

Pollen en macroresten in laatmiddeleeuwse grachten te Gistel-Kasteelstraat

Auteur:

W. van der Meer (KNA Actorstatus: Senior specialist archeobotanie)

Opdrachtgever: BAAC Vlaanderen bvba

Projectcode opdrachtgever: 2018-0786

Gemeente: Gistel

Plaats: Gistel

Toponiem: Kasteelstraat 4-16

Projectcode: 2019L113

Centrumcoördinaten vindplaats: 52.000/206.279

ISSN: 1568-2285

©BIAX *Consult*, Zaandam, 2020

Correspondentieadres:

BIAX *Consult*

Symon Spiersweg 7-D2

1506 RZ Zaandam

tel: 075 – 61 61 010

e-mail: vandermeer@biax.nl

www.biax.nl

1. Inleiding

1.1 ALGEMEEN

In maart en april 2019 voerde BAAC Vlaanderen bvba, geleid door A.-S. De Witte en N. Janssens opgravingen uit aan de Kasteelstraat te Gistel (*figuur 1*).¹ Tijdens het veldwerk werden drie grachtlichamen aangetroffen. De breedste van deze staan mogelijk in relatie met het kasteel van Gistel uit de tweede helft van de 13^e eeuw, dat zich ten zuiden van de dorpskerk heeft bevonden.² Ook is er mogelijk een relatie met de 11^e-eeuwse motte direct ten oosten van de site, de voorganger van het Kasteel van Gistel.³

Gistel ligt op het westelijk uiteinde van een reeks smalle parallelle dekzandruggen, die de begrenzing vormt tussen de kustpolders ten noorden en de Vlaamse Zandstreek ten zuiden ervan. De kleine zandrug van Gistel wordt door een depressie van de reeks dekzandruggen gescheiden en ligt daardoor als het ware omringd door lager gelegen polders (*Figuur 2*). De, grotendeels gegraven, waterlopen maken onderdeel uit van het IJzerbekken.

De poldergronden zijn ontstaan uit een kwelderlandschap dat in de ijzertijd door toegenomen mariene activiteit ontstond uit het oorspronkelijke veengebied. In de loop van de laat-Romeinse tijd en vroege middeleeuwen slibten de kwelders hoog op en ontstond een zoutweidelandschap.⁴ Het landschap rond Gistel bestaat aldus uit twee sterk verschillende ecologische districten, door Sevenant *et al.* benoemd als het 'Noord-Vlaams dekzandruggendistrict' en het 'Kustpoldersdistrict'.⁵ Op de zandrug is de bodemtextuur zandig (Z..) en droog (.b.) tot matig nat (.d.) (*Figuur 3*). De poldergronden ten noorden van Gistel bestaan uit klei met een ondergrond van marien zand (Dk5), eolisch zand (P6) en veen/klei (F2). De top van de poldergronden bestaat uit een kleipakket (Nieuwlandpolders), afgezet tijdens overstromingen in de middeleeuwen en/of nieuwe tijd.

Tijdens de opgraving heeft het veldwerkteam uit de sterk organische vulling van twee afzonderlijke grachtlichamen stalen genomen voor onderzoek van palynologische resten en botanische macroresten. Deze stalen zijn geselecteerd voor archeobotanisch onderzoek om een beeld te vormen van het landschap en de activiteiten rond de site in deze periode. Dit deelonderzoek is uitgevoerd door BIAx. De resultaten ervan worden in dit verslag besproken.

---

¹Informatie over het archeologisch onderzoek is betrokken uit het archeologierapport: Janssens & De Witte 2019.

²Sadones 2018.

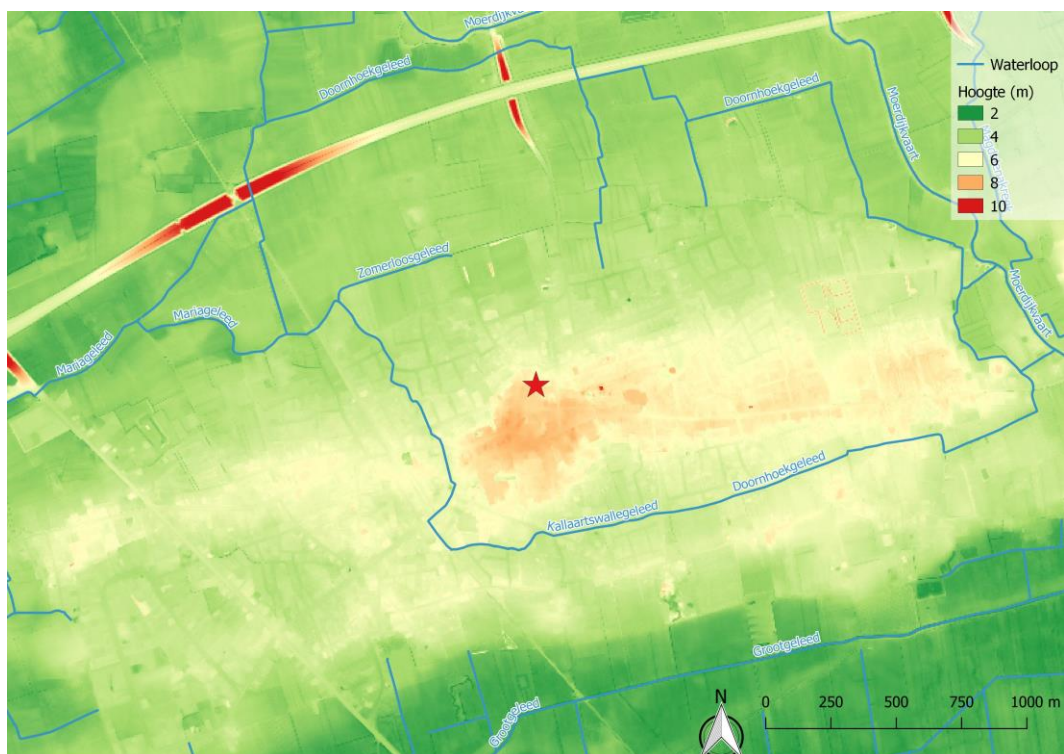
³Zie ook <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/themas/14383>, geraadpleegd op 18-03-2020.

⁴Baeteman 1981; Tys 2002.

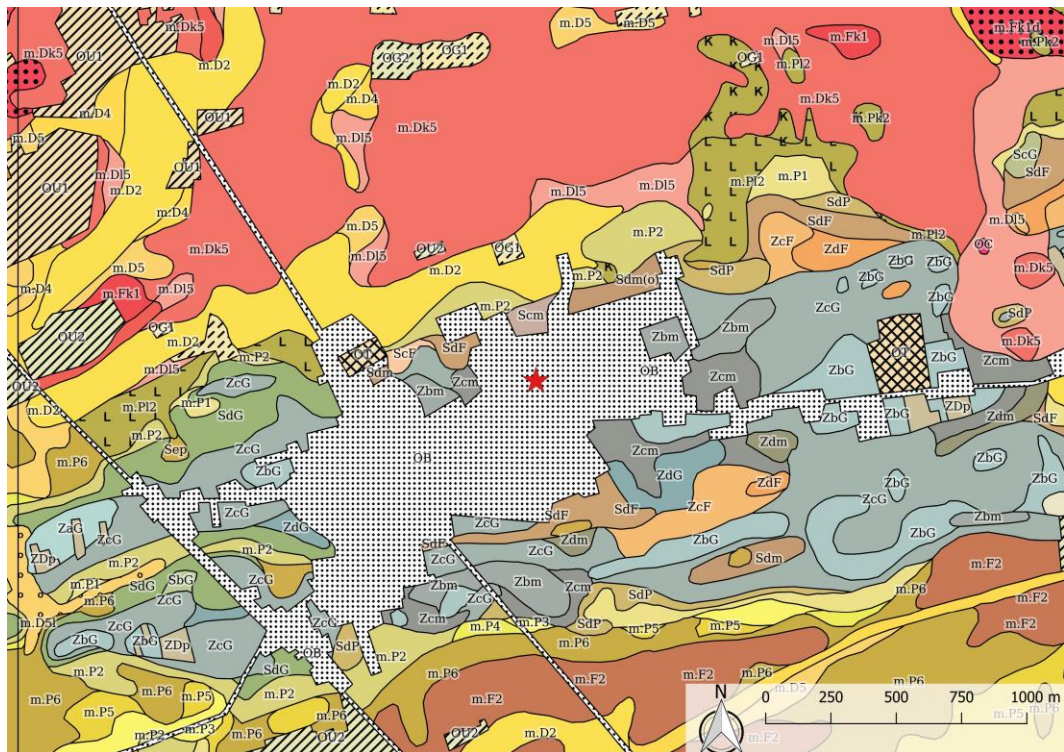
⁵Sevenant *et al.* 2002.

Figuur 1 Gistel-Kasteelstraat, ligging van de vindplaats (rode ster) (bron:AGIV).

Figuur 2 Gistel-Kasteelstraat, ligging van de site (rode ster) volgens het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, met projectie van de waterlopen volgens de Vlaamse Hydrografische Atlas (bron: AGIV).

Figuur 3 Gistel-Kasteelstraat, uitsnede van de bodemkaart, de site is aangegeven met een rode ster (bron: AGIV).

1.2

ONDERZOEKSVRAGEN

De onderzoeksopdracht bevat een aantal onderzoeksvragen die betrekking hebben op het archeobotanisch onderzoek:⁶

- *Wat is de bewaartoestand van het aanwezige paleo-ecologische archief?*
- *Kan er op basis van de onderzochte stalen uit de gracht een beeld worden opgeworpen inzake consumptiepatroon en eventuele status van de 'bewoners' van de site?*
- *Kan er op basis van de onderzochte stalen uit de gracht een beeld worden opgeworpen inzake het lokale milieu op en rondom de onderzochte site?*
- *Welke onderzoeken zijn in de toekomst nog mogelijk en wenselijk, op basis van de uitgevoerde assessment van het vondstenmateriaal? Mogelijk kan het interessant zijn het vullingspakket van de slotgracht verder te analyseren (pollenonderzoek).*
- *Welke conserveringsmaatregelen moeten genomen worden om een goede bewaring en toekomstig onderzoek te garanderen?*

⁶ Janssens & De Witte 2019.

2. Materiaal en methode

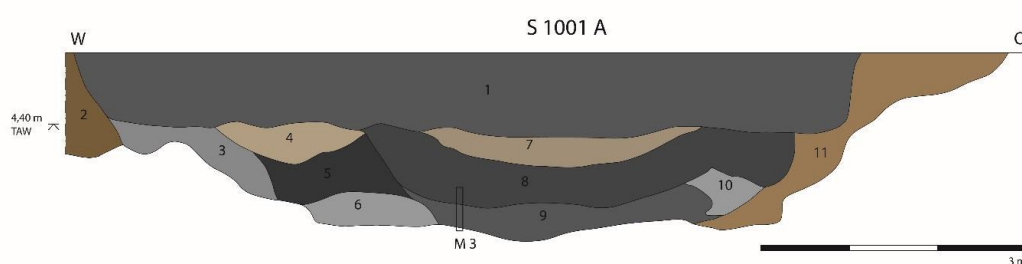
2.1 ONDERZOEKSMATERIAAL

2.1.1 S1.001, gracht, late middeleeuwen

Dit spoor bestaat uit het restant van een brede, diepe gracht. Het vondstmateriaal, waaronder veel organisch materiaal, plaatst de demping in de 14^e eeuw. Het compacte, organische pakket onderin (lagen 8 en 9) werd bemonsterd met een profielbak (M3) en een bulkstaal (M4) (Figuur 4 en Figuur 5). Het dikke organische pakket is geïnterpreteerd als een sediment dat over een langere periode is afgezet.

Figuur 4 Gistel-Kasteelstraat, foto van coupe A van greppel S1.001 (© BAAC Vlaanderen bvba).

Figuur 5 Gistel-Kasteelstraat, tekening van coupe A van greppel S1.001 (© BAAC Vlaanderen bvba).

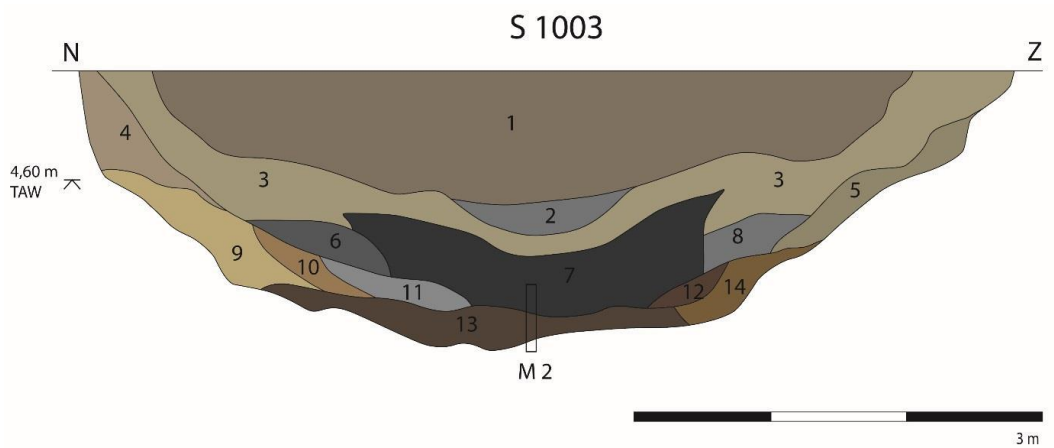
2.1.2 S1.003, gracht, late middeleeuwen

Dit was een smallere gracht, haaks op en oversneden door S1.001. De vulling is vrij rijk aan vondstmateriaal, dat dateert uit de 13^e eeuw. De onderste vulling bestaat uit een laag met spoelbandjes (laag 13), waarboven een compact organisch pakket (laag 7) aanwezig is (Figuur 6 en Figuur 7). Deze lagen werden

bemonsterd met een profielbak (M2) en uit laag 7 werd een bulkstaal (M1) genomen.

Figuur 6 Gistel-Kasteelstraat, coupefoto van greppel S1.003 (© BAAC Vlaanderen bvba).

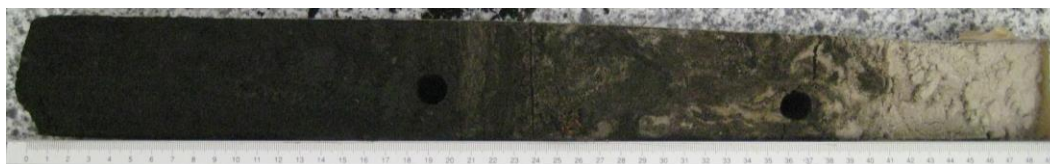

Figuur 7 Gistel-Kasteelstraat, coupetekening van greppel S1.003 (© BAAC Vlaanderen bvba).

2.2 STAALPREPARATIE

2.2.1 Pollen

De profielbakken zijn op basis van de laagselectie door BAAC Vlaanderen bvba in het laboratorium van BIAX Consult bemonsterd (*Figuur 8* en *Figuur 9*). De substalen zijn opgewerkt volgens de standaardmethode (*tabel 1*).⁷

Figuur 8 Gistel-Kasteelstraat, profielbak M2 (S1.003) met locatie van pollenstalen.

Figuur 9 Gistel-Kasteelstraat, profielbak M3 (S1.001) met locatie van pollenstalen. In het midden van de bak is een houten tak aangetroffen *in situ*.

Tabel 1 Gistel-Kasteelstraat, administratieve gegevens van de pollenstalen.

spoor	laag	monster	diepte in bak	volume	labcode	context	datering
1003	7	M2	19-20 cm	4 ml	BX8933	gracht	13
1003	13	M2	36-37 cm	4 ml	BX8934	gracht	13
1001	8	M3	13-14 cm	3 ml	BX8935	gracht	14
1001	9	M3	37-38 cm	3 ml	BX8936	gracht	14

2.2.2 Botanische macroresten

De bulkstalen werden in het lab van BIAX gezeefd over een kolom normzeven (*tabel 2*).⁸

⁷ Erdtman 1960; Stockmarr 1971; Fægri *et al.* 1989, met toevoeging van *tracers* (sporen van *Lycopodium clavatum* n=2* 17.641). De bereiding is uitgevoerd onder leiding van M. Hagen van het Laboratorium voor Sedimentanalyse van de Vrije Universiteit in Amsterdam.

⁸ Een substaal van 0,5 l werd met leidingwater gezeefd over een kolom van vijf zeven met maaswijdten van 4, 2, 1, 0,5 en 0,25 mm. Vervolgens werd de rest van het staal gezeefd over de kolom zonder de zeef van 0,25 mm maaswijdte.

Tabel 2 Gistel-Kasteelstraat, gegevens van de bulkstalen.

spoor	laag	monster	volume	context	datering
1003	7	1	7,2 l	gracht	13
1001	9	4	6,5 l	gracht	14

2.3 VOORONDERZOEK EN SELECTIE

Het onderzoek is in twee fasen uitgevoerd. De eerste fase bestond uit een inventarisatie en had als doel te bepalen of de stalen geschikt waren voor gedetailleerd onderzoek.⁹ Op basis van de resultaten is een waardering van de stalen gegeven met betrekking tot vervolgonderzoek, gebaseerd op de conservering en dichtheid van de ecologische resten. Het pollen is geïnventariseerd door M. van Waijjen, de botanische macroresten door W. van der Meer. De resultaten van het vooronderzoek en het daaruit volgende selectieadvies zijn overlegd aan BAAC Vlaanderen bvba (*bijlage 1*).

Zowel beide macrorestenstalen als de vier pollenstalen bleken rijk aan plantaardig materiaal en werden daarom geschikt bevonden voor verder onderzoek. BAAC Vlaanderen bvba besloot daarop al de stalen te laten analyseren.

2.4 VERVOLGONDERZOEK EN INTERPRETATIE

2.4.1 Pollen

Het aanwezige pollen is steekproefsgewijs geteld.¹⁰ De steekproefgrootte van de totaalpollensom bedraagt 600 en is inclusief boompollen, niet-boompollen en sporen van varens en mossen. Nomenclatuur volgt de 23^e druk van de Heukels' Flora van Nederland, naamgeving van de pollentypen is gebaseerd op Beug en Punt *et al.*¹¹ M. van Waijjen voerde de pollenanalyse uit.

De resultaten van de analyse worden weergegeven in tabelvorm. De indeling van de tabel berust op de verdeling van de pollentypen in pollengroepen, zoals bos op droge grond, heide, grasland etc. Bij de interpretatie van de analyseresultaten is gebruik gemaakt van enkele ecologische standaardwerken.¹²

2.4.2 Botanische macroresten

Het staal is door W. van der Meer geanalyseerd met gebruik van een opvallend-lichtmicroscop met vergrotingen tot 10x10. Van de fijnste fracties zijn de macroresten steekproefsgewijs onderzocht. Er is gebruik gemaakt van de gebruikelijke determinatieliteratuur en de vergelijkingscollectie van BIAAX

⁹ Tijdens de inventarisatie is in beperkte tijd een schatting gemaakt van de soortenrijkdom en abundantie van het botanisch materiaal in elk monster, alsook de aantasting van het materiaal.

¹⁰ Met een doorvallend-lichtmicroscop (max. 10x100). Gebruikte determinatiewerken zijn: Punt *et al.* 1976-2009; Moore *et al.* 1991; Beug 2004; Non-Pollen Palynomorfen: Van Geel 1976, 1998.

¹¹ Van der Meijden 2005; Beug 2004; Punt *et al.* 1976-2009.

¹² Weeda *et al.* 1985, 1987, 1988, 1991, 1994; Schaminee *et al.* 1995, 1996, 1998, 1999; Lambinon *et al.* 1998; Tamis *et al.* 2004; Van Landuyt *et al.* 2006.

*Consult.*¹³ Nomenclatuur volgt de 23^e druk van de Heukels' Flora van Nederland.¹⁴

De analyse heeft geleid tot een lijst van soorten met het exacte aantal macroresten of een abundantiescore. Om deze soortenlijst te ordenen zijn cultuurgewassen onderscheiden van wilde soorten. De cultuurgewassen zijn vervolgens ingedeeld in categorieën gebaseerd op hun economische rol. De wilde soorten zijn ingedeeld op basis van hun ecologische groep.¹⁵ Bij de interpretatie van de analyseresultaten is gebruik gemaakt van enkele ecologische standaardwerken.¹⁶

3. Resultaten en discussie

3.1 RESULTATEN

De resultaten van het pollenonderzoek staan in *Bijlage 2* en die van het macrorestenonderzoek in *Bijlage 3*. Ze zijn gevisualiseerd in een aantal figuren: *Figuur 10* tot en met *Figuur 12* en *Bijlage 4*. Deze zogenaamde pollendiagrammen geven een beeld van de verandering in het relatieve aandeel van de verschillende pollentypen. Gezien de stratigrafie en samenhang van de bemonsterde contexten konden de monsters in de juiste chronologische volgorde op de y-as worden geplaatst, maar aangezien de absolute chronologie onbekend is, heeft de tussenliggende afstand op de y-as geen betekenis.

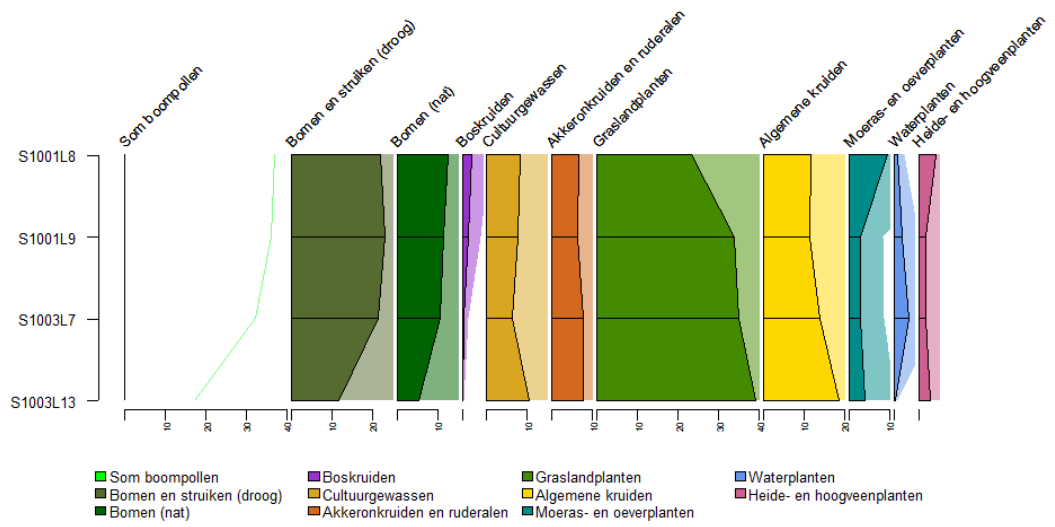
---

¹³ Berggren 1969, 1981; Anderberg 1994; Cappers *et al.* 2006; Körber-Grohne 1964, 1991; Tomlinson 1985.

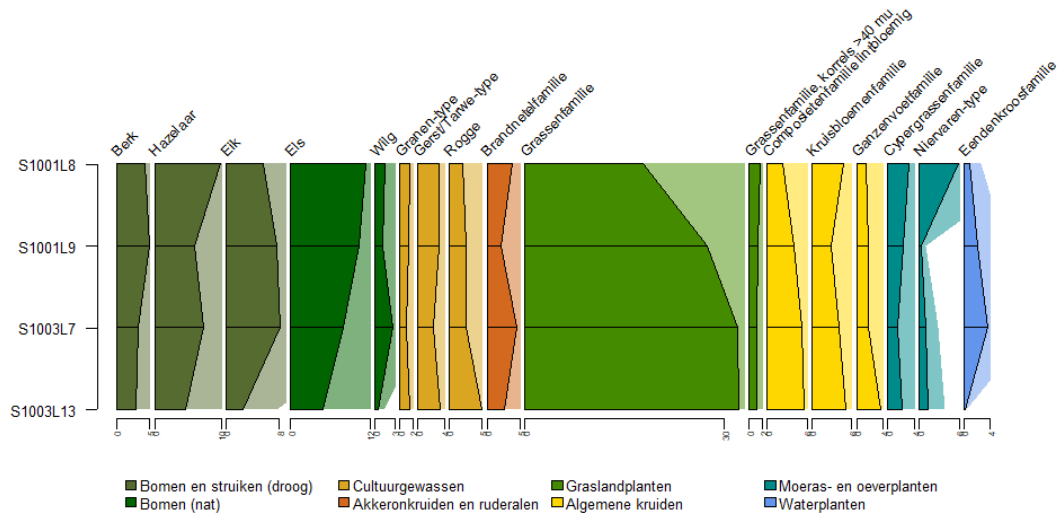
¹⁴ Van der Meijden 2005.

¹⁵ Tamis *et al.* 2004.

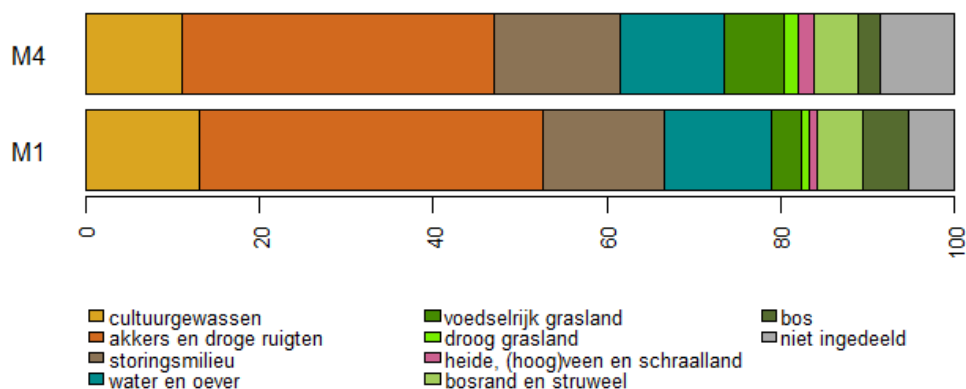
¹⁶ Weeda *et al.* 1985, 1987, 1988, 1991, 1994; Schamineé *et al.* 1995, 1996, 1998, 1999; Lambinon *et al.* 1998; Van Landuyt *et al.* 2006.

Figuur 10 Gistel-Kasteelstraat, pollendiagram met percentages van pollengroepen.

Figuur 11 Gistel-Kasteelstraat, vereenvoudigd pollendiagram met percentages van de meest voorkomende pollentypen.

Figuur 12 Gistel-Kasteelstraat, verhoudingen macrorestentaxa per ecologische groep.

In alle stalen is de conservering van het plantaardige materiaal goed, zowel van het pollen als van de botanische macroresten. De diversiteit van taxa en pollentypen is zeer groot en omvat veel cultuurgewassen en wilde soorten.

3.2 HET WATER IN DE GRACHT EN HERKOMST VAN HET PLANTAARDIG MATERIAAL

De onderzochte monsters zijn afkomstig van organische pakketten in twee grachten. Al tijdens het veldwerk kon worden waargenomen dat de bemonsterde lagen veel vondstmateriaal bevatten. Kennelijk werden de grachten gebruikt voor de stort van allerlei afval, waarschijnlijk van huishoudelijke aard.

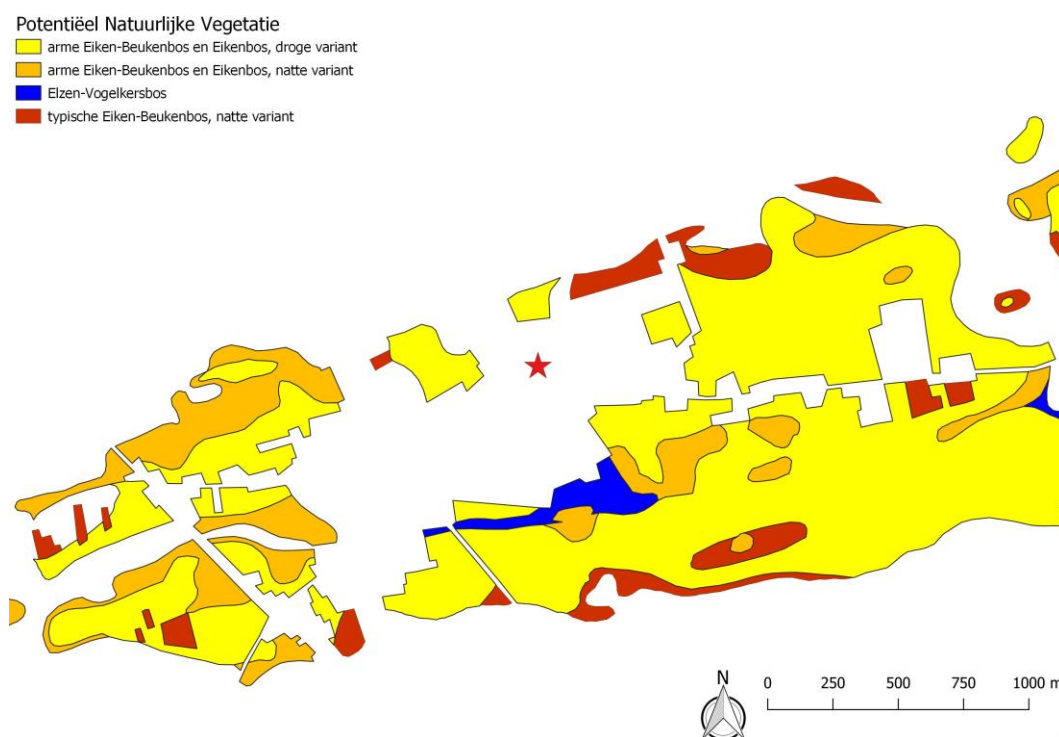
De aangetroffen resten van waterplanten weerspiegelen het beeld van een gracht waarin organisch afval werd gededoneerd. Fijn hoornblad, vaak vergezeld door punkroos, komt in het bijzonder voor in grachten rond (boeren)erven in het kustgebied, waar sprake is van sterke vervuiling met mest en ander organisch afval. Opvallend is dat in de oudste gracht (S1.003) ook enkele taxa aanwezig zijn die in een vrij voedselarm aquatisch milieu voorkomen, zoals oeverkruid, duizendbladfonteinkruid en stijve moerasweegbree. Mogelijk zijn dit resten van de pionierende vegetatie op het moment dat de gracht net gegraven was.

In de context van een gracht die als afvalstort wordt gebruikt, kan niet worden aangenomen dat het palynologische en archeobotanische materiaal uitsluitend op natuurlijke wijze in de sedimenten terecht is gekomen. Transport van plantaardig materiaal uit de omgeving door mensen en vee zal eveneens een bijdrage hebben geleverd aan de samenstelling van de ecologische stalen. Hieronder zal dit worden besproken wanneer het relevant is voor de interpretatie.

3.3 DE VEGETATIE IN HET LANDSCHAP ROND DE SITE

Het boompollenpercentage is vrij laag. In het oudste staal is het percentage zeer laag en het neemt enigszins toe in de jongere lagen. Het landschap rond Gistel

zal in de 13^e en 14^e eeuw vrij open zijn geweest.¹⁷ De belangrijkste pollentypen zijn els, hazelaar, eik, berk en wilg. Pollen van els wijst op bosvegetatie in de omringende moerassige laagten, terwijl pollen van eik vermoedelijk grotendeels afkomstig is van lokale bosrestanten op de zandrug (*Figuur 13*). Onder de macroresten zijn vooral snelgroeiende boomsoorten als wilg en populier sterk vertegenwoordigd. Samen met verschillende soorten planten uit bosrand en struweel kunnen deze macroresten worden geïnterpreteerd als aanwijzingen voor houtig gewas rond de site. In deze context wijzen de resten van populier en wilg waarschijnlijk op een sterk door mensen beïnvloed houtbestand, bijvoorbeeld geriefhout. Maretak is een indicator voor bomen, vermoedelijk populier, op kalkrijke bodem, dus in de polders. Het pollen van tamme kastanje en prunus wijst eveneens op de aanplant van bomen, in dit geval waarschijnlijk als boomgaard.

Figuur 13 Gistel-Kasteelstraat, de potentiële natuurlijke vegetatie rond de vindplaats (rode ster). Er is geen vegetatiemodel opgesteld voor de middeleeuwse overstromingsafzettingen in het poldergebied (bron: AGIV). De *Potentiële Natuurlijke Vegetatie* is een model van de climaxvegetatie in een gebied, dat als uitgangspunt kan dienen om de palynologische gegevens te interpreteren. Het model is gebaseerd op de huidige abiotische parameters. Deze kunnen sterk afwijken van die situatie in de middeleeuwen, in het bijzonder in het geval van de polderstreek, waar laat-middeleeuwse of jongere overstromingsafzettingen de oudere bodem afdekken.

Pollen van de grassenfamilie neemt de belangrijkste plaats in onder het pollen van kruidachtige gewassen en het aantal andere pollentypen van graslandvegetatie is zeer divers. De macrorestenstalen bevatten eveneens veel

¹⁷ De relatie boompollen en bebossing wordt onder andere beschreven in: Groenman-Van Waateringe 1986; Sugita *et al.* 1999; Svenning 2002.

taxa en resten die in een graslandvegetatie passen. Behalve de “planten van voedselrijk grasland” zijn dit ook de diverse taxa uit storingsmilieu. Een aantal van deze soorten uit storingsmilieu is algemeen in grasland op voormalige kwelders, het zogenaamde zilverschoongrasland. Behalve zilverschoon zijn dit ook valse voszegge, fioringras en rood zwenkgras. Het is aannemelijk dat deze soorten wijzen op de exploitatie van de graslanden op de voormalige kwelders rond de site. Diverse pollentypen (smalle weegbree-type, veldzuring-type en scherpe boterbloem-type) wijzen op een vrij intensieve begrazing van het grasland, maar er zijn ook taxa die voornamelijk voorkomen in extensief begraasd grasland (knoopkruid-type, ratelaar).¹⁸ Verder zijn er vrij veel sporen van diverse soorten mestschimmels aanwezig. De combinatie van begrazingsindicatoren en mestschimmels is een sterke indicator voor de lokale aanwezigheid van vee en/of paarden.¹⁹ Mogelijk is een deel van het botanische materiaal met mest van de gehouden dieren in de grachten terecht gekomen.

Hoewel de pollenstalen veel overeenkomsten vertonen, zijn uit de pollendiagrammen toch enkele veranderingen in omringende vegetatie op te maken. Het meest opvallend is de daling van het pollen van grassen, andere graslandtypen en de ganzenvoetfamilie. In relatie hiermee staat de stijging van het pollen van els, de cypergrassenfamilie en sporen van het niervaren-type en koningsvaren-type. Een aannemelijke verklaring is dat zich een ontwikkeling afspeelt in de lage gebieden rond de zandrug. Kennelijk worden de aanvankelijk nog zouttolerante taxa in de graslanden, vertegenwoordigd door de ganzenvoetfamilie, opgevolgd door andere soorten. De stijging van indicatoren voor natte bodem zou kunnen wijzen op vernatting van het gebied, mogelijk door waterafvoerproblemen in het achterland na verdere opslibbing van het Nieuwland en/of de aanleg van dijken.²⁰

De toename van cypergrassen en het niervaren-type in S1.001 kan echter ook een zeer lokale oorzaak hebben, namelijk de verlanding van delen van het grachtlichaam. De stijging van het aandeel elzenpollen is echter zeer duidelijk en constant, wat niet alleen lijkt te wijzen op vernatting van de ruimere omgeving, maar ook op een toenemende bebossing van deze natte gronden. Dit zou kunnen aangeven dat de laagste delen kennelijk niet langer intensief konden worden geëxploiteerd. Deze onderzoeksresultaten komen niet overeen met de historische bronnen, waaruit kan worden opgemaakt dat de moerassen van Moere ten zuiden van Gistel in de 13^e eeuw werden ontgonnen.²¹

Deze observaties zijn van belang voor het beeld van het agrarische draagvlak van het landschap rond middeleeuws Gistel. Problematisch is echter de mogelijkheid dat het beeld van de natuurlijke vegetatie sterk vertekend is door de vermenging van pollen uit de pollenregen met door mensen getransporteerd pollen. In het bijzonder gaat het in dit geval om pollen uit turf, waarvan ook enkele verkoolde brokken zijn aangetroffen in M4.

¹⁸ Behre 1981; Greig 1984.

¹⁹ Van Geel & Aptroot 2006.

²⁰ Zie bijvoorbeeld de situatie in De Moeren (Baeteman 1981, 262-263) en in Zeeland in Nederland (De Klerk 2000, 32).

²¹ Inventaris Onroerend Erfgoed <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/themas/14384>, geraadpleegd op 07-04-2020.

De turf in M4 werd waarschijnlijk gestoken uit het vroegere Oppervlakteveen, dat aanwezig is in grote delen van de Vlaamse kustvlakte. Deze veenlagen bevatten resten van laag- en hoogveenvegetatie. Pollen van els, gagel, de cypergrassenfamilie en struikhei en sporen van het niervaren-type en veenmos kunnen hierin voorkomen, soms in hoge concentratie. Deze typen zijn ook in de grachten aangetroffen, hoewel meestal niet in zeer hoge percentages, en kunnen dus wijzen op de exploitatie van ofwel oude veenlagen ofwel de aanwezigheid van contemporaine moerasvegetatie. De microfossielen van organismen uit hoogveenmilieu in deze stalen, namelijk *Tilletia sphagni* en *Assulina seminulum*, moeten echter wel wijzen op veenexploitatie, deze microfossielen verspreiden zich niet door de lucht. De depositie van turf/veen verklaart ook de zaden van waterdrieblad, een veenvormer, in M4. Het blijft daarom onduidelijk of er daadwerkelijk sprake was van een toenemende vernatting en bebossing van de lage delen van het landschap rond Gistel.

Vergelijking met sites uit de volle en late middeleeuwen in dezelfde geografische situatie laten zien dat deze altijd in een open tot vrij open landschap liggen, zoals te Jabbeke-Varsenareweg (volle middeleeuwen) en Sijsele-Stakendijke (12^e eeuw).²² De pollenstalen, met name het oudste staal, van Gistel-Kasteelstraat passen in dit beeld. Ook elders in de polderstreek bevatten middeleeuwse sporen lage boompollenpercentages, zoals te Koksijde-Golf ter Hille en Koksijde-Hof ter Hille.²³

3.4 CULTUURGEWASSEN EN AGRARISCHE ECONOMIE

Pollen en macroresten die wijzen op akkerbouw vormen een belangrijk onderdeel van de stalen. Pollen van cultuurgewassen en van akkeronkruiden en ruderalen liggen in ieder staal tussen de 5% en 10%. In de macrorestenstalen vormen cultuurgewassen en taxa van akkers en ruigten samen ongeveer 50% van het totaal aantal taxa.

Binnen deze context is het niet duidelijk hoe deze resten erin terecht zijn gekomen. De lagen in de gracht bevatten een grote component huishoudelijk afval. De plantaardige resten kunnen hier onderdeel van zijn. Zeer waarschijnlijk betreft het behalve dit huishoudelijk afval ook resten van tuinbouw en wellicht andere agrarische activiteiten in nabijheid van de grachten.

3.4.1 Graanteelt rond de site

De stalen bevatten resten van de vier belangrijkste graansoorten in de middeleeuwen: rogge, broodtarwe, haver en gerst. Er zijn vooral verkoolde graankorrels aangetroffen, maar ook onverkoold dorsafval (aarspilssegmenten). In de pollenstalen zijn hoge percentages pollen van rogge en tarwe en/of gerst aanwezig.²⁴ Vermoedelijk werden deze gewassen op verschillende plaatsen rond de site verbouwd. Op de Vlaamse zandgronden, zoals de zandrug van Gistel, was in de late middeleeuwen rogge het belangrijkste gewas. De vruchtbare

²² Van der Meer 2011, 2019b.

²³ Moolhuizen & Van Asch 2015, Van der Meer *et al.* 2018.

²⁴ Het pollen van tarwe, haver en gerst vertoont veel overlap van de karakteristieken.

grond van de zeepolders echter, was uitermate geschikt voor de verbouw van het meer veeleisende tarwe. Haver en gerst waren vooral belangrijk als zomergraan en zijn minder kieskeurig wat bodem betreft. Een vergelijkbare samenstelling van granen is te zien op de site Jabbeke-Varsenareweg (volle middeleeuwen), dat eveneens is gelegen op de overgang van dekzandrug naar poldergrond.²⁵ Meer centraal op de dekzandrug gelegen sites zoals Zerkegem en Sijsele-Stakendijke laten vooral assemblages rijk aan rogge zien, terwijl een meer in de polders gelegen site als Dudzele alleen broodtarwe als wintergraan toont.²⁶

De tweedeling in akkerbouw op de schrale grond van de zandrug en de kalkrijke poldergronden is duidelijk te zien in het akkeronkruidspectrum van de stalen. Dit betreft enerzijds de aanwezigheid van kalkminnende soorten zoals naaldenkervel en grote leeuwenklauw, en anderzijds die van zuurindicatoren soorten zoals spurrie, schapenzuring, kleine leeuwenklauw en ruige klaproos. Op basis van de ecologische eigenschappen van deze onkruiden is het aannemelijk dat de bewoners van de site graan gebruikten uit twee geografisch verschillende zones: de zandrug zelf en de poldergronden daaromheen.

3.4.2 Tuinbouw

De macrorestenstalen bevatten veel aanwijzingen voor tuinbouw in de nabijheid van de gracht. Een deel van de aanwezige cultuurgewassen zijn typische tuinbouwgewassen, zoals venkel, tuinboon, bonenkruid en echte kervel. Daarnaast zijn er veel soorten aanwezig die in het wild voorkomen, maar ook in tuinen worden of werden verbouwd. Uit de middeleeuwen bekende soorten groenten of tuinkruiden met wilde vertegenwoordigers zijn raapzaad (knolraap en meiraap), zwarte mosterd, postelein, pastinaak, groot kaasjeskruid, zevenblad en grote klit.²⁷ Behalve groenten en tuinkruiden werden er waarschijnlijk ook noten- en fruitbomen onderhouden. In de pollenstalen is tamme kastanje aanwezig en in de macrorestenstalen zijn fruitstenen aangetroffen van pruim, kers en mispel. Ook bevat M1 bladknoppen van een prunussoort. Er zijn pitten aangetroffen van vijg en druif in M4. Deze van oorsprong mediterrane soorten werden in de late middeleeuwen en nieuwe tijd ook in de Lage Landen verbouwd, daarnaast werden ze op grote schaal in gedroogde vorm geïmporteerd en verhandeld.²⁸ Tenslotte zijn er in M1 uit S1.003 zaden van goudbloem aangetroffen. Deze niet-inheemse sierplant werd vroeger ook geacht medicinaal werkzaam te zijn. Dit is de vroegste vondst van goudbloem in de lage landen.²⁹

Veel van de macroresten zijn afkomstig van taxa die kenmerkend zijn voor zeer voedselrijke bodem, zoals kleine brandnetel, korrelganzenvoet, ridderzuring, gevlekte scheerling, hartgespan, late stekelnoot etc. Op een zandige ondergrond komen deze soorten vooral voor in de onkruidvegetatie van tuinen.

²⁵ Van der Meer 2019b.

²⁶ Zerkegem (Cooremans 1993), Dudzele (Cooremans 2005a), Sijsele-Stakendijke (Van der Meer 2011).

²⁷ Harvey 1979.

²⁸ Van Haaster 2008.

²⁹ Bron: Belradar2009 (Cooremans 2009).

Opvallend is ook de grote diversiteit en het grote aantal taxa van kalkrijke ruigten, zoals bilzenkruid, sofiekruid, wegdistel, muurganzenvoet en malrove. In Vlaanderen komen deze soorten voornamelijk, soms zelfs uitsluitend, voor op zeer voedselrijke plekken in de duinen. In deze context kunnen ze op twee manieren worden geïnterpreteerd, namelijk als aanwijzing voor de exploitatie van kalkrijke mariene zandgronden vanuit Gistel (bijvoorbeeld als graasgrond of hooiwinningsgebied), of als aanwijzing voor het aanreiken van de lokale tuingrond met kalkrijk materiaal, zoals, mergel, schelpen of botten. Resten van mariene diatomeeën zoals *Aulacodiscus* en *Podosira stelliger* lijken inderdaad te wijzen op transport van materiaal van mariene oorsprong naar de site. Daarnaast werden een aantal van deze kalkminnende plantensoorten gebruikt als medicinale kruiden, de bekendste hiervan zijn hartgespan, malrove en ossentong. De jonge bloemhoofden van wegdistel (een zeer grote plant) werden in het verleden overigens ook wel gegeten als groente, vergelijkbaar met die van de verwante artisjok.³⁰

Vergelijkbare en min of meer contemporaine contexten in West en Oost-Vlaanderen leveren soms eveneens aanwijzingen op voor tuinbouw vlakbij (vermoedelijk binnen) een circulaire gracht. Dit was bijvoorbeeld het geval voor de grachten van rurale *moated sites* te Koksijde-Hof ter Hille (11^e-14^e eeuw) en Wortegem-Diepestraat (12^e eeuw).³¹ In deze gevallen was het aantal soorten tuinbouwgewassen echter vrij beperkt. Veel meer vergelijkbare resten werden aangetroffen in een perceelsgracht uit de 14^e-15^e eeuw te Poperinge-Ieperstraat, in stedelijke context.³² Hier werden overigens ook zaden van goudbloem aangetroffen.

3.4.3 Vezelgewassen

Er zijn macroresten van vlas en er is pollen aangetroffen van vlas en hennep. Beide soorten vezelgewassen zijn in alle twee de grachten aanwezig. De soorten zijn niet sterk vertegenwoordigd, maar gezien de resten is het wel aannemelijk dat zij in de omgeving van de site werden verbouwd. Ook wanneer er geen specialisatie in vezelproductie was, hadden de meeste boerenbedrijven in de middeleeuwen waarschijnlijk een hennepuin en vlastuin, voor eigen gebruik. Resten van hennep en vlas worden overigens waargenomen in allerlei contexten, van rurale tot stedelijke en elite.

4. **Conclusies**

4.1 ALGEMEEN

Als onderdeel van het archeologisch onderzoek te Gistel-Kasteelstraat is natuurwetenschappelijk onderzoek verricht aan pollen en macroresten uit twee laatmiddeleeuwse grachten.

---

³⁰ Kops 1807, 99.

³¹ Moolhuizen & Van Asch 2015; Van der Meer & Lange 2016.

³² Van der Meer 2019a.

4.2 BEANTWOORDING ONDERZOEKSVRAGEN

- *Wat is de bewaartoestand van het aanwezige paleo-ecologische archief?*
Zowel pollen als macroresten zijn goed bewaard gebleven in beide bemonsterde grachtlichamen.

- *Kan er op basis van de onderzochte stalen uit de gracht een beeld worden opgeworpen inzake consumptiepatroon en eventuele status van de 'bewoners' van de site?*
De bewoners van de site bezaten tuinen met groenten, keukenkruiden, fruit- en notenbomen en medicinale kruiden en/of sierplanten. In de 14^e eeuw verbouwden ze zelf vijgen en druiven, of kochten deze. Het graan dat ze consumeerden was afkomstig van akkers die zowel in het poldergebied als op de zandgronden lagen. Er zijn aanwijzingen dat de bewoners de nabijgelegen duingebieden exploiteerden. Op de site werd vee en/of werden paarden gehouden. Als brandstof gebruikte men turf, vermoedelijk uit de lokale poldergronden. Hieruit komt een beeld naar voren van bewoners die een zekere welvaart bezaten en exploitatierechten konden doen gelden over een vrij groot gebied.

- *Kan er op basis van de onderzochte stalen uit de gracht een beeld worden opgeworpen inzake het lokale milieu op en rondom de onderzochte site?*
Het botanisch materiaal wijst op een aanvankelijk open landschap, met vooral graslanden, in een verzoetend kweldergebied. Op de zandrug zijn nog bosrestanten aanwezig, terwijl in de poldervlakte jonge houtbestanden voorkomen. Met het verloop van de 13^e en 14^e eeuw werd het landschap rond de site zoeter. Tegelijk is er mogelijk sprake van vernatting en toenemende bebossing van (delen) van de lager gelegen gebieden, maar dit is niet zeker. Op en rond de site staan noten- en fruitbomen en is een houtbestand met snelgroeiende houtsoorten (wilg en populier) aanwezig. Het houden van dieren en/of het gebruik van mest heeft geleid tot een zeer voedselrijk milieu in de gracht. Er zijn aanwijzingen voor intensieve bodembewerking met materiaal dat van elders is aangevoerd, waarschijnlijk ten behoeve van de tuinen op of rond de site.

- *Welke onderzoeken zijn in de toekomst nog mogelijk en wenselijk, op basis van de uitgevoerde assessment van het vondstenmateriaal? Mogelijk kan het interessant zijn het vullingspakket van de slotgracht verder te analyseren (pollenonderzoek).*
De genomen stalen zijn reeds voldoende intensief onderzocht, onderzoek van meer stalen uit dezelfde vullingen zal waarschijnlijk niet wezenlijk meer informatie opleveren.

- *Welke conserveringsmaatregelen moeten genomen worden om een goede bewaring en toekomstig onderzoek te garanderen?*

Stalen met botanisch materiaal worden idealiter luchtdicht verpakt en in het donker en actief gekoeld bewaard.

5. Literatuur

- Anderberg, A.-L., 1994: *Atlas of Seeds and Small Fruits of Northwest-European Plant Species, Part 4: Resedaceae-Umbelliferae*, Stockholm.
- Baeteman, C., 1981: *De holocene ontwikkeling van de westelijke kustolakte*, Brussel (Proefschrift Vrije Universiteit Brussel).
- Behre, K.-E., 1981: The Interpretation of Anthropogenic Indicators in Pollen Diagrams, *Pollen et Spores* 23:2, 225-245.
- Beug, H.-J., 2004: *Leitfaden der Pollenbestimmung für Mitteleuropa und angrenzende Gebiete*, München.
- Berggren, G., 1969: *Atlas of Seeds and Small Fruits of Northwest-European Plant Species, Part 2: Cyperaceae*, Stockholm.
- Berggren, G., 1981: *Atlas of Seeds and Small Fruits of Northwest-European Plant Species, Part 3: Salicaceae-Cruciferae*, Stockholm.
- Cappers, R.T.J., R.M. Bekker & J.E.A. Jans 2006: *Digitale zadenatlas van Nederland*, Groningen.
- Cooremans, B., 1993: Botanische macroresten, in: Y. Hollevoet, B. Cooremans, K. Desender & A. Ervynck, Een Karolingische vlechtwerkwaterput uit Zerkegem (gem. Jabbeke, prov. West-Vlaanderen): culturele en ecologische archaeologica, *Archeologie in Vlaanderen* III, 243-254.
- Cooremans, B., 2005: Onderzoek van zaden en vruchten, in: I. in 't Ven, B. Hillewaert, J. Deschieter, A. Ervynck, M. Vandenbruaene & B. Cooremans, Vroeg- en volmiddeleeuwse sporen aan de Zeelaan te Dudzele/Brugge (prov. West-Vlaanderen) Een lijn door het landschap. Archeologie en het VTN-project 1997-1998, *Archeologie in Vlaanderen, Monografie* 5, deel 2, 20-24.
- Cooremans, B., 2009: BELRADAR.
- Erdtman, G., 1960: The Acetolysis Method, *Svensk Botanisk Tidskrift* 54, 561-564.
- Fægri, K., P.E. Kaland & K. Krzywinski 1989: *Textbook of Pollen Analysis*, Chichester (vierde editie).
- Geel, B. van, 1976: *A Palaeoecological Study of Holocene Peat Bog Sections, based on the Analysis of Pollen, Spores and Macro- and Microscopic Remains of Fungi, Algae, Cormophytes and Animals*, Amsterdam (Proefschrift Universiteit van Amsterdam).
- Geel, B. van, 1998: *A Study of Non-Pollen Objects in Pollen Slides*, ongepubliceerd.
- Geel, B. van, & A. Aptroot 2006: Fossil Ascomycetes in Quaternary Deposits, *Nova Hedwigia* 82:3/4, 313-329.

- Groenman-van Waateringe, W., 1986: Grazing Possibilities in the Neolithic of the Netherlands based on Palynological Data, in: K.-E. Behre (ed.), *Anthropogenic Indicators in Pollen Diagrams*, Rotterdam etc., 187-202.
- Greig, J., 1984: The palaeoecology of some British hay meadow types (Iron Age), in: van Zeist, W. & Casparie, W.A. (eds.), *Plants and Ancient Man: Studies in Palaeoethnobotany*, Rotterdam, 213-226.
- Haaster, H. van, 2008: *Archeobotanica uit 's-Hertogenbosch. Milieuomstandigheden, bewoningsgeschiedenis en agrarische ontwikkelingen in en rond een (post)midleeeuwse groeistad*, thesis, Groningen (Groningen Archaeological Studies 6).
- Hannon, G.E. & M.-J. Gaillard 1997: The plant-macrofossil record of past lake-level changes, *Journal of Paleolimnology* 18, 15–28.
- Harvey, J., 1979: Garden plants of around 1525: The Fromond List, *Garden History* 17, 122-134.
- Janssens, N. & A.-S. De Witte 2019, *Archeologierapport Gistel, Kasteelstraat 4-16*, Gent (BAAC Vlaanderen Archeologierapport).
- Klerk, A.P. de, 2000: Zuidwestelijk zeekleilandschap, in: S. Barends, H.G. Baas, M.J. de Harde, J. Renes, T. Stol, J.C. van Triest, R.J. de Vries & F.J. van Woudenberg, *Het Nederlandse landschap – Een historisch-geografische benadering*, Utrecht, 28-39.
- Konert, M., 2002: *Pollen Preparation Method*, intern rapport VU Amsterdam.
- Kops, J., H.C. van Hall, J.E. van der Trappen, P.M.E. Gevers Deynoot, F.A. Hartsen, F.W. van Eeden, L. Vuyck, W.J. Lütjeharms & A. de Wever 1800-1934: *Flora Batava* (28 delen), Amsterdam.
- Körber-Grohne, U., 1964: *Bestimmungsschlüssel für subfossile Juncus-Samen und Gramineen-Früchte*, Hildesheim.
- Körber-Grohne, U., 1991: Bestimmungsschlüssel für subfossile Gramineen-Früchte, overdruk uit: *Probleme der Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet* 18, Hildesheim.
- Lambinon, J., J.-E. De Langhe, L. Delvosalle & J., Duvigneaud, 1998: *Flora van België, het Groothertogdom Luxemburg, Noord-Frankrijk en de aangrenzende gebieden (Pteridofyten en Spermatofyten)*, Meise.
- Landuyt, W. van, I. Hoste, L. Vanhecke, W. Vercruyse, P. Van Den Brecht en D. De Beer 2006: *Atlas van de flora van Vlaanderen en het Brussels Gewest*, Meise.
- Meer, W. van der, 2011: *Archeobotanisch onderzoek aan waterputten van de vindplaats Sijsele-Stakendijke, Damme, West-Vlaanderen (ROMMB-LMEA)*, Zaandam (BIAXiaal 553).
- Meer, W. van der, 2019a: *Onderzoek van botanisch materiaal uit een afvalaag in een laatmiddeleeuwse perceelsgracht te Poperinge-Ieperstraat*, Zaandam (BIAXiaal 1108).

- Meer, W. van der, 2019b: *Onderzoek van pollen en macroresten van de site Jabbeke-Varsenareweg, Zaandam* (BIAXiaal 1157).
- Meer, W. van der, J.T. Zeiler & W. Van Neer 2017: *Natuurwetenschappelijk onderzoek bij de opgravingen van woonsteden uit de volle middeleeuwen te Koksijde-Golf ter Hille (ca. 875-1150), Zaandam* (BIAXiaal 997).
- Meer, W. van der, & S. Lange 2016: "Veel bomen en nochtans maar weinig bos" - *Archeobotanisch onderzoek van diverse sporen te Wortegem-Diepestraat (ijzertijd – nieuwe tijd), Zaandam* (BIAXiaal 896).
- Meijden, R. van der, 2005: *Heukels' Flora van Nederland*, Groningen.
- Moolhuizen, C., & N. van Asch 2015: Analyse botanische macroresten, vruchten en zaden, in: J. Loopik & A. Lehouck, *Koksijde – Hof ter Hille, een archeologische opgraving*, Leuven (Vlaams Erfgoed Centrum rapporten 30), 77-96.
- Moore, P.D., J.A. Webb & M.E. Collinson 1991: *Pollen Analysis*, Oxford.
- Punt, W., & G.C.S. Clarke, P. Hoen, S. Blackmore, P.J. Stafford (red.) 1976-2009: *The Northwest European Pollen Flora*, Amsterdam (negen delen).
- Sadones, S., 2018: *Nota Gistel, Kasteelstraat 4-16, Gent* (BAAC Vlaanderen Rapport Nr. 873).
- Schaminée, J.H.J., A.H.F. Stortelder, E.J. Weeda, V. Westhoff & P.W.F.M. Hommel 1995-1999: *De vegetatie van Nederland*, Leiden (vijf delen).
- Sevenant M., J. Menschaert, M. Couvreur, A. Ronse, M. Heyn, J. Janssen, M. Antrop, M. Geypens, M. Hermy & G. De Blust 2002: *Ecodistricten: Ruimtelijke eenheden voor gebiedsgericht milieubeleid in Vlaanderen, geen plaats van uitgave* (vier delen).
- Stockmarr, J., 1971: Tablets with Spores used in Absolute Pollen Analysis, *Pollen et Spores* 14(4), 615-621.
- Sugita, S., M.-J. Gaillard & A. Broström 1999: Landscape Openness and Pollen Records: a Simulation Approach, *The Holocene* 9, 409-421.
- Svenning, J.C., 2002: A Review of Natural Vegetation Openness in North-Western Europe, *Biological Conservation* 104, 133-148.
- Tamis, W.L.M., R. van der Meijden, J. Runhaar, R.M. Bekker, W.A. Ozinga, B. Odé & I. Hoste 2004: Standaardlijst van de Nederlandse flora 2003, *Gorteria* 30-4/5, 101-195.
- Tomlinson, P., 1985: An Aid to the Identification of Fossil Buds, Bud-Scales, and Catkin-Scales of British Trees and Scrubs, *Circaea* 3:2, 45-130.
- Tys, D., 2004: De inrichting van een getijdenlandschap, *Archeologie in Vlaanderen* VIII, 257-279.
- Weeda, E.J., R. Westra, Ch. Westra & T. Westra 1985-1994: *Nederlandse oecologische flora. Wilde planten en hun relaties*, Deventer (vijf delen).

Bijlage 1 Gistel-Kasteelstraat, Voorstel Selectieadvies.

Bijlage 2 Gistel-Kasteelstraat, resultaten van pollenanalyse (percentages).

Verklaring: + = waarneming buiten pollensom, (B) = pollentype Beug 2004, (P) = pollentype Punt *et al.*, T... = type NPP sensu Van Geel 1976, 1998.

staal	M3	M3	M2	M2	
spoor	1001	1001	1003	1003	
laag	8	9	7	13	
diepte in bak	13-14 cm	37-38 cm	19-20 cm	36-37 cm	
context	gracht	gracht	gracht	gracht	
periode	14	14	13	13	
labcode	BX8935	BX8936	BX8933	BX8934	
Som boompollen	36.8	36.1	32.4	17.2	
Som niet-boompollen	63.2	63.9	67.6	82.8	
Bomen en struiken (drogere gronden)	21.9	23.1	21.4	11.8	
Bomen (nattere gronden)	12.7	11.6	10.5	5.3	
Boskruiden	2.3	1.5	0.5	0.1	
Cultuurgewassen	8.1	7.7	6.3	10.5	
Akkeronkruiden en ruderalen	6.5	6.2	7.8	7.7	
Graslandplanten	23.3	33.9	35.0	39.0	
Algemene kruiden	11.7	11.4	13.9	18.7	
Moeras- en oeverplanten	9.4	2.8	2.9	3.8	
Waterplanten	0.9	2.1	3.7	0.3	
Heide- en hoogveenplanten	4.1	1.8	1.8	3.0	
Bomen en struiken (drogere gronden)					
Berk	4.3	4.9	3.2	2.8	Betula (B)
Beuk	0.1	0.3	0.2	0.6	Fagus (B)
Den	.	0.4	0.5	0.4	Pinus (B)
Eik	5.7	7.7	8.2	2.6	Quercus (B)
Esdoorn	.	.	0.2	.	Acer (B)
Es-type	0.4	0.1	0.2	0.3	Fraxinus excelsior-type (B)
Gewone vlier-type	0.1	0.7	0.3	0.3	Sambucus nigra-type (B)
Haagbeuk	0.1	+	.	+	Carpinus betulus (B)
Hazelaar	9.8	5.9	7.3	4.6	Corylus (B)
Hulst	0.3	1.3	0.2	.	Ilex aquifolium (B)
Iep	0.4	0.3	0.5	0.1	Ulmus (B)
Kastanje	.	.	+	0.1	Castanea (B)
Lijsterbes-groep	.	0.1	.	.	Sorbus-groep (B)
Linde	0.4	0.9	0.8	+	Tilia (B)
Prunus	.	+	.	.	Prunus
Sporkehout	0.1	0.3	.	+	Rhamnus frangula
Bomen (nattere gronden)					
Els	11.2	10.4	7.9	4.8	Alnus (B)
Wilg	1.4	1.2	2.6	0.4	Salix (B)
Boskruiden					
Adelaarsvaren	0.1	0.7	.	0.1	Pteridium aquilinum (M)
Eikvaren	+	+	.	.	Polypodium (M)
Klimop	0.1	.	.	.	Hedera helix (B)
Koningsvaren	2.0	0.7	0.5	.	Osmunda regalis (M)
Maretak	.	.	+	.	Viscum album (B)
Cultuurgewassen					
Gerst/Tarwe-type	3.3	3.3	2.3	3.4	Hordeum/Triticum-type
Granen-type	1.4	1.3	0.9	1.6	Cerealia-type
Hennep	0.6	0.1	.	+	Cannabis sativa (P)
Hennepfamilie	0.9	0.3	0.3	0.6	Cannabinaceae (B)
Rogge	2.0	2.5	2.6	4.8	Secale (B)
Tuinboon	+	.	.	.	Vicia faba
Venkel	cf. +	0.1	0.2	+	Foeniculum vulgare (P)
Vlas-type	.	.	.	0.1	Linum usitatissimum-type (B)

staal	M3	M3	M2	M2	
spoor	1001	1001	1003	1003	
laag	8	9	7	13	
diepte in bak	13-14 cm	37-38 cm	19-20 cm	36-37 cm	
context	gracht	gracht	gracht	gracht	
periode	14	14	13	13	
labcode	BX8935	BX8936	BX8933	BX8934	
Akkeronkruiden en ruderalen					
Akkerwinde-type	0.1	.	+	.	Convolvulus arvensis-type (B)
Alsem	.	0.3	0.6	1.7	Artemisia (B)
Bolderik	.	+	.	.	Agrostemma githago (B)
Brandnetelfamilie	3.7	2.1	4.4	2.6	Urticaceae (B)
Gewone spurrie	0.1	.	0.2	0.3	Spergula arvensis
Gewoon varkensgras-type	0.6	0.4	0.3	0.4	Polygonum aviculare-type (B)
Groot kaasjeskruid-type	+	+	.	0.1	Malva sylvestris-type (P)
Hardbloem	.	.	+	.	Scleranthus (B)
Korenbloem	0.6	1.3	1.2	0.7	Centaurea cyanus (B)
Land-/Watervorkje	.	.	.	+	Riccia (M)
Late stekelnoot-type	+	.	.	.	Xanthium strumarium-type (B)
Mosterd-type	0.4	0.3	+	0.3	Sinapis-type (M)
Perzikkruide-type	.	+	.	+	Persicaria maculosa-type (B)
Reigersbek	.	.	.	0.1	Erodium (B)
Schapezuring	1.0	1.6	1.1	1.3	Rumex acetosella (P)
Zwart hauwmos	.	0.1	.	.	Anthoceros punctatus (M)
Zwarte nachtschade-type	.	.	.	0.1	Solanum nigrum-type (B)
Graslandplanten					
Blauwe knoop	.	+	.	.	Succisa pratensis (P)
Brem-type / Heidebrem-type	.	0.4	0.3	0.6	Cytisus-type (B) / Genista-type (B)
Distel/Vederdistel	.	0.1	.	.	Carduus/Cirsium
Ganzerik-type	.	.	0.2	.	Potentilla-type (B)
Gewone waternavel	.	0.3	.	.	Hydrocotyle vulgaris (B)
Grassenfamilie	17.8	27.4	31.9	32.1	Poaceae (B)
Grassenfamilie, korrels >40 mu	1.6	1.3	1.1	1.1	Poaceae >40 mu
Grote, Getande en/of Ruige weegbree-type	0.1	0.1	.	.	Plantago major-media-type (B)
Klaver	0.1	0.1	.	0.3	Trifolium
Knoopkruid-type	.	.	+	+	Centaurea jacea-type (B)
Ratelaar-type	.	0.1	.	.	Rhinanthus-type (B)
Rolklaver	0.1	0.1	.	0.1	Lotus (B)
Scherpe boterbloem-type	0.3	1.6	0.5	2.6	Ranunculus acris-type (B)
Smalle weegbree-type	0.6	0.3	0.5	0.4	Plantago lanceolata-type (B)
Sterbladigenfamilie	0.1	.	.	+	Rubiaceae (B)
Veldzuring-type	1.0	0.7	0.3	0.4	Rumex acetosa-type (P)
Vlinderbloemenfamilie	1.6	0.9	0.3	1.1	Fabaceae p.p. (B)
Weegbree	.	0.1	.	0.3	Plantago
Algemene kruiden					
Anjerfamilie	0.1	0.1	0.3	0.3	Caryophyllaceae (B)
Composietenfamilie buisbloemig	1.6	0.6	1.2	1.3	Asteraceae tubuliflorae
Composietenfamilie lintbloemig	2.3	4.0	5.2	5.6	Asteraceae liguliflorae
Ganzenvoetfamilie	1.4	1.8	1.7	3.7	Chenopodiaceae p.p. (B)
Kamille-type	0.9	1.5	0.9	1.4	Matricaria-type (B)
Kruisbloemenfamilie	4.7	2.8	4.1	5.1	Brassicaceae (B)
Kruiskruide-type	0.3	0.1	0.2	0.4	Senecio-type (B)
Rozenfamilie	.	.	0.2	.	Rosaceae
Schermbloemenfamilie	0.4	0.3	+	0.9	Apiaceae (B)
Silene-type	.	.	0.2	.	Silene-type (B)
Zwartkoren	.	0.1	.	.	Melampyrum
Moeras- en oeverplanten					

staal	M3	M3	M2	M2	
spoor	1001	1001	1003	1003	
laag	8	9	7	13	
diepte in bak	13-14 cm	37-38 cm	19-20 cm	36-37 cm	
context	gracht	gracht	gracht	gracht	
periode	14	14	13	13	
labcode	BX8935	BX8936	BX8933	BX8934	
Bitterzoet	.	.	.	0.1	Solanum dulcamara (B)
Cypergrassenfamilie	3.1	2.2	1.4	2.1	Cyperaceae (B)
Grote en Blonde egelskop-type	0.1	.	.	0.1	Sparganium erectum-type (P)
Grote lisdodde-type	+	.	.	.	Typha latifolia-type (B)
Kleine egelskop-type	.	0.1	.	.	Sparganium emersum-type (P)
Munt-type	.	.	0.3	+	Mentha-type (B)
Niervaren-type	6.0	0.3	0.9	1.3	Dryopteris-type (M)
Ondergedoken moerasscherm-type	.	.	0.2	.	Apium inundatum-type (P)
Spirea	.	0.1	0.2	0.1	Filipendula (B)
Vlotgras-type	0.1	.	.	.	Glyceria-type
Waterdrieblad	.	+	.	.	Menyanthes trifoliata (B)
Waterweegbree-type	+	.	.	.	Alisma-type (B)
Waterplanten					
Aarvederkruid	.	.	+	.	Myriophyllum spicatum (B)
Eendenkroosfamilie	0.9	2.1	3.5	0.1	Lemnaceae (B)
Fonteinkruid	.	.	0.2	0.1	Potamogeton
Microfossielen (water)					
Groenwier Tetraedron cf. T. minimum (T.371)	.	.	.	1.3	Tetraedron cf. T. minimum (T.371)
Groenwier-familie Zygnemataceae	.	.	+	+	Zygnemataceae
Groenwier-genus Debarya	.	.	.	+	Debarya
Groenwier-genus Pediastrum	.	0.4	0.5	2.0	Pediastrum
Groenwier-genus Spirogyra (T.130)	.	+	0.3	.	Spirogyra (T.130)
Groenwier-genus Spirogyra (T.131)	.	0.4	0.9	.	Spirogyra (T.131)
Sponsnaalden	.	.	0.3	0.1	Spongillidae spicules (T.220/T.42)
Watertype (T.128A)	.	.	0.5	0.3	Type 128A
Heide- en hoogveenplanten					
Heifamilie (overig)	0.1	.	0.2	+	Ericaceae (overig)
Struikhei	1.6	1.0	1.1	1.3	Calluna vulgaris (B)
Veenmos	1.8	0.7	0.2	1.4	Sphagnum (M)
Wilde gagel	0.6	+	0.5	0.3	Myrica gale (B)
Microfossielen (brak/zout)					
Kiezelwier van zout/brakwater	0.3	0.1	0.2	+	Aulacodiscus argus
Kiezelwier van zout/brakwater	1.0	0.4	0.3	0.3	Podosira stelliger (T.5085)
Mestindicatoren					
(Mest-)Schimmel Arnium imitans-type (T.262)	0.1	.	.	.	Arnium imitans-type (T.262)
Brokkelspoorzwam-type	2.0	1.0	1.4	1.4	Sporormiella-type (T.113)
Menhirzwammetje-type	.	+	0.3	.	Podospora-type (T.368)
Mestvaasje-type	2.3	1.0	2.3	2.7	Sordaria-type (T.55A)
Mestvaasje-type	+	0.3	0.3	0.4	Sordaria-type (T.55B)
Microfossielen (overig)					
Assulina seminulum (T.32B)	.	.	.	0.1	Assulina seminulum (T.32B)
cf. Entophlyctis lobata (T.13)	.	.	.	+	
Korsthoutschoolzwam (T.44)	.	0.1	.	.	Kretzschmaria deusta (T.44)
Kwastkopje	.	.	0.5	.	Chaetomium (T.7A)
Neurospora (brandindicator)	.	0.1	.	.	Type 55C
Veenmos-type (T.27)	0.1	0.1	.	.	Tilletia sphagni (T.27)
Indet en Varia	1.3	1.8	1.1	1.3	Indet en Varia
gegevens t.b.v. concentratieberekening					
Pollenconcentratie	310,133	538,639	166,833	82,518	

staal	M3	M3	M2	M2
spoor	1001	1001	1003	1003
laag	8	9	7	13
diepte in bak	13-14 cm	37-38 cm	19-20 cm	36-37 cm
context	gracht	gracht	gracht	gracht
periode	14	14	13	13
labcode	BX8935	BX8936	BX8933	BX8934
Exoten per pil	17641	17641	17641	17641
Aantal pillen met exoot	2	2	2	2
Getelde exoten	27	15	35	76
Getelde pollensom	703	675	655	702
Monstervolume in ml	3	3	4	4

Bijlage 3 Gistel-Kasteelstraat, resultaten macrorestenanalyse.

Verklaring: (o) = onverkoold, (v) = verkoold, cf. = gelijkend op, + = enkele, ++ = tientallen, +++ = honderden, ++++ = duizenden.

staal	M4	M1	
spoor	1001	1003	
context	gracht	gracht	
periode	14	13	
<u>Cultuurgewassen</u>			
Granen			
Bedekte gerst (v)	2	5	Hordeum vulgare var. vulgare
Graan (v)	2	10	Cerealia indet.
Haver (v)	7	10	Avena
Rogge (v)	.	11	Secale cereale
Rogge, aarspilssegment (o)	+	+	Secale cereale
Rogge, aarspilssegment (v)	2	1	Secale cereale
Tarwe (v)	2	17	Triticum aestivum
Tarwe, aarspilssegment (o)	1	.	Triticum aestivum
Groenten			
Raapzaad (o)	1	+	Brassica rapa
Peulvruchten			
Erwt (v)	1	.	Pisum sativum
Tuinboon (v)	1	1	Vicia faba
Tuinkruiden			
Bonenkruid (o)	.	1	Satureja hortensis
Echte kervel (o)	.	+	Anthriscus cerefolium
Zwarte mosterd (o)	1	.	Brassica nigra
Fruit			
Druif (o)	1	.	Vitis vinifera
Mispel (o)	.	1	Mespilus germanica
Pruim, fragment (o)	.	+	Prunus domestica
Prunus, knop (o)	.	2	Prunus
Vijg (o)	++	.	Ficus carica
Zoete/Zure kers (o)	1	.	Prunus avium/cerasus
Zoete/Zure kers, fragment (o)	.	+	Prunus avium/cerasus
Nijverheidsgewassen			
Vlas (o)	1	1	Linum usitatissimum
Tuinplanten			
Goudsbloem (o)	.	1	Calendula officinalis
<u>Wilde planten</u>			
Planten van voedselrijke akkers			
Akker-/trostravik (v)	.	1	Bromus arvensis/racemosus
Akkerdistel/Kale jonker (o)	+	+	Cirsium arvense/palustre
Aktermelkdistel (o)	+	+	Sonchus arvensis
Bolderik (o)	+	+	Agrostemma githago
Gekroesde melkdistel (o)	+	+	Sonchus asper
Gewone melkdistel (o)	+	1	Sonchus oleraceus
Guichelheil (o)	1	+	Anagallis arvensis
Herik (o)	+	++	Sinapis arvensis
Herik, vrucht (o)	+	+	Sinapis arvensis
Kleine brandnetel (o)	++	+++	Urtica urens
Korrelganzenvoet (o)	.	1	Chenopodium polyspermum
Paarse dovenetel (o)	.	1	Lamium purpureum
Perzikkruid (o)	++	+	Persicaria maculosa
Ringelwikke? (o)	.	1	Vicia cf. hirsuta
Vogelmuur (o)	++	+++	Stellaria media
Zwaluw tong (o)	+	1	Fallopia convolvulus

Zwarte en Beklierde nachtschade (o)	++	++	Solanum nigrum
Planten van kalkrijke akkers			
Grote leeuwenklauw (o)	1	1	Aphanes arvensis
Naaldenkervel (o)	.	+	Scandix pecten-veneris
Planten van kalkarme akkers			
Bleke/Grote klaproos (o)	+	.	Papaver dubium/rhoeas
Dreps (v)	.	2	Bromus secalinus
Kleine leeuwenklauw (o)	1	1	Aphanes australis
Knopherik, vrucht (o)	+	.	Raphanus raphanistrum
Korenbloem (o)	+	+	Centaurea cyanus
Postelein (o)	1	.	Portulaca oleracea
Rondzadige Schapenzuring (o)	+	.	Rumex acetosella subsp. pyrenaicus
Ruige klaproos (o)	+	+	Papaver argemone
Smalle wikke-type (v)	.	4	Vicia sativa-type
Spurrie (o)	+	.	Spergula arvensis subsp. arvensis
Tredplanten			
Engels raaigras-type (v)	.	1	Lolium perenne-type
Gewoon varkensgras (o)	++	++	Polygonum aviculare
Grote en Getande weegbree (o)	1	++	Plantago major
Herderstasje (o)	1	.	Capsella bursa-pastoris
Straatgras (o)	1	.	Poa annua
Planten van voedselrijke ruigten			
Avondkoekoeksbloem (o)	+	+	Silene latifolia (subsp. alba)
Beklierde duizendknoop (o)	+	++	Persicaria lapathifolia
Groot kaasjeskruid (o)	+	.	Malva sylvestris
Klein kaasjeskruid (o)	+	+	Malva neglecta
Kleine/Donzige klit (o)	+	+	Arctium minus/tomentosum
Late stekelnoot (o)	.	1	Xanthium strumarium
Melganzenvoet (o)	++	++	Chenopodium album
Spiesmelde (o)	.	1	Atriplex prostrata
Stinkende kamille (o)	+	+	Anthemis cotula
Stippelganzenvoet (o)	+	1	Chenopodium ficifolium
Uitstaande melde-type (o)	++	+	Atriplex patula-type
Planten van kalkrijke ruigten			
Bilzekruid (o)	+	+	Hyoscyamus niger
Malrove (o)	++	+++	Marrubium vulgare
Muurganzenvoet (o)	++	+	Chenopodium murale
Sofiekruid (o)	1	+	Descurainia sophia
Wegdistel (o)	++	++	Onopordum acanthium
Planten van humeuze ruigten			
Boerenwormkruid (o)	1	.	Tanacetum vulgare
Gevlekte scheerling (o)	+	++	Conium maculatum
Grote klit (o)	.	+	Arctium lappa
Hartgespan (o)	.	1	Leonurus cardiaca
Ridderzuring, bloemdek (o)	+	+++	Rumex obtusifolius
Planten van storingsmilieus			
Behaarde boterbloem (o)	+	+	Ranunculus sardous
Fioringras (o)	.	1	Agrostis stolonifera
Geknikte vossenstaart (o)	1	+	Alopecurus geniculatus
Gewone/Slanke waterbies (o)	+	++	Eleocharis palustris/uniglumis
Kluwen-/Bloedzuring (o)	1	.	Rumex conglomeratus/sanguineus
Kruipende boterbloem-type (o)	+	+	Ranunculus repens-type
Krul-/Ridderzuring (o)	+	+++	Rumex crispus/obtusifolius
Krul-/Ridderzuring (v)	1	.	Rumex crispus/obtusifolius
Valse voszegge (o)	1	.	Carex otrubae
Vertakte leeuwentand (o)	1	.	Leontodon autumnalis
Zilverschoon (o)	+	+	Potentilla anserina
Pionierplanten van stikstofrijke, natte grond			

Blaartrekkende boterbloem (o)	++	+	Ranunculus sceleratus
Goudzuring (o)	+	.	Rumex maritimus
Goudzuring, bloemdek (o)	+++	++	Rumex maritimus
Goudzuring/Moeraszuring (v)	1	.	Rumex maritimus/palustris
Greppelrus (o)	+++	++	Juncus bufonius
Moeraskers (o)	+	1	Rorippa palustris
Veerdelig tandzaad (o)	+	+	Bidens tripartita
Waterpeper (o)	1	1	Persicaria hydropiper
Zeegroene/Rode Ganzenvoet (o)	++	+	Chenopodium glaucum/rubrum
Pionierplanten van matig voedselarme, vochtige grond			
Borstelbies (o)	.	1	Isolepis setacea
Klein bronkruid (o)	+	+	Montia minor
Planten van voedselrijke wateren			
Drijvend fonteinkruid (o)	1	+	Potamogeton natans
Eendenkroos (o)	+++	++	Lemna
Fijn hoornblad (o)	+++	+++	Ceratophyllum submersum
Fijne waterranonkel-type (o)	+	+	Ranunculus aquatilis-type
Gekroesd fonteinkruid (o)	1	.	Potamogeton crispus
Stervruchtige waterweegbree (o)	1	+	Damasonium alisma
Planten van voedselarme wateren			
Duizendknoopfonteinkruid (o)	.	1	Potamogeton polygonifolius
Oeverkruid (o)	.	1	Littorella uniflora
Stijve moerasweegbree (o)	.	1	Baldellia ranunculoides subsp. ranunculoides
Planten van voedselrijke oevers			
Heen (o)	++	+	Bolboschoenus maritimus
Moeraswalstro (v)	1	.	Galium palustre
Ruige zegge/Oeverzegge (o)	.	1	Carex hirta/riparia
Ruwe bies (o)	+	1	Schoenoplectus tabernaemontani
Ruwe bies (v)	1	3	Schoenoplectus tabernaemontani
Scherpe zegge-type (o)	.	1	Carex acuta-type
Watertorkruid (o)	1	.	Oenanthe aquatica
Wolfspoot (o)	+	++	Lycopus europaeus
Zittende, Brede en Gesteelde zannichellia (o)	1	.	Zannichellia palustris
Bitterzoet (o)	+	.	Solanum dulcamara
Moerasandoorn (o)	+	1	Stachys palustris
Planten van vochtig, voedselrijk grasland			
Distel/Vederdistel (o)	+	+	Carduus/Cirsium
Gewone brunel (o)	+	1	Prunella vulgaris
Grasmuur (o)	+	.	Stellaria graminea
Moeras-/Gewoon struisgras (o)	++	.	Agrostis canina/capillaris
Pastinaak (o)	1	.	Pastinaca sativa subsp. sativa
Veld-/Ruw Beemdgras (o)	++	++	Poa pratensis/trivialis
Paardenbloem (o)	1	1	Taraxacum
Zachte dravik en Duindravik (o)	+	.	Bromus hordeaceus
Planten van droog grasland			
Kleine leeuwentand (o)	1	.	Leontodon saxatilis
Schapenzuring (o)	++	+	Rumex acetosella
Planten van heide en (hoog)veen			
Waterdrieblad (o)	+	.	Menyanthes trifoliata
Struikhei, twijg (v)	.	1	Calluna vulgaris
Veenmos, blad (o)	1	.	Sphagnum
Planten van voedselrijke zomen en struweel			
Akkerkool (o)	1	++	Lapsana communis
Dagkoekoeksbloem? (o)	2	.	Silene cf. dioica
Grote brandnetel (o)	+++	+++	Urtica dioica
IJle dravik (o)	.	1	Anisantha sterilis
Zevenblad (o)	1	+	Aegopodium podagraria
Fijne kervel (o)	++	+++	Anthriscus caucalis

Gewone vlier (o)	++	+	Sambucus nigra
Planten van bossen			
Es, knopschub (o)	.	1	Fraxinus excelsior
IJle zegge (o)	.	+	Carex remota
Zwarte els (o)	.	1	Alnus glutinosa
Wilg, knopschub (o)	++	++	Salix
Wilg, twijg (o)	.	++	Salix
Wilg, vrucht (o)	+++	++	Salix
Gewone braam (o)	+	++	Rubus fruticosus
Populier, knopschub (o)	+	+	Populus
Niet ingedeeld			
Alsem (o)	1	.	Artemisia
Fonteinkruid (o)	.	1	Potamogeton
Gele zegge-type (o)	+	.	Carex flava-type
Gespleten hennepnetel-type (o)	+	+	Galeopsis bifida-type
Grassenfamilie (v)	2	.	Poaceae
Grassenfamilie, stengel (v)	1	.	Poaceae
Hoornbloem (o)	++	+	Cerastium
Klokje (o)	1	.	Campanula
Kromhals/gewone ossentong (o)	.	1	Anchusa arvensis/officinalis
Kruiskruid (o)	1	.	Senecio
Vergeet-mij-nietje (o)	+	.	Myosotis
Violtje (o)	.	+	Viola
Vlinderbloemenfamilie, vrucht (o)	+	.	Fabaceae
Waterweegbree (v)	1	.	Alisma
Zuring, stengel (o)	.	1	Rumex
Dierlijke resten			
Insecten, skeletdeel	++	++	Insecta skeletdeel
Insekten, skeletdeel	++	++	Insecta skeletdeel
Mijten, skeletdeel	++		Acari skeletdeel
Tweekleppigen, -		+	Bivalvia -
Vliegen, pop		+	Brachycera pop
Vogels, eierschaal	+		Aves eierschaal
Watervlo, ephippium	+++	+++	Daphnia ephippium
Zoogdieren, bot	1		Mammalia bot
Archeologische resten			
Aardewerk	+	+	
Hout		+++	
Houtskool	+	+	
Leer		+	
Verkoolde turf		+	

Bijlage 4 Gistel-Kasteelstraat, pollendiagram

